

o polskiej polityce zagranicznej. Spełnia ona rolę przewodnika w rozpoznawaniu relacji kulturowo-cywilizacyjnych Polski niemal ze wszystkimi państwami świata.

Andrzej Chodubski

Marian Tadeusz Mencil, *Chińska Republika Ludowa jako współczesny podmiot środowiska międzynarodowego*, t. I: *Uwarunkowania*, t. II: *Wektory*, t. III: *Rozważania o rzeczywistości*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016, ss. 1109.

W prezentowanych książkach dowodzi się hipotezę badawczą, że polityka zagraniczna Chin jest zorientowana na osiągnięcie pozycji mocarstwa o zasięgu globalnym. Wskazuje się, że tendencje wielkomocarstwowe tego państwa wynikają z chińskiej tradycji i nie uległy zmianie w ciągu dziejów, a wpływy czynników wewnętrznych i zewnętrznych w różnych okresach przyczyniają się do intensyfikacji lub spowolnienia tego procesu. Do osiągnięcia celu Chiny wykorzystują szerokie instrumentarium zmiennych, głównie poprzez modyfikację polityki wewnętrznej i adaptację do uwarunkowań zewnętrznych. Wraz ze wzrostem pozycji państwa w systemie stosunków międzynarodowych rozwijają metody miękkiego nacisku (*soft power*) odzwierciedlające sinocentryczną koncepcję ich centralnej pozycji w międzynarodowym systemie, z progresją budowy powiązań uzależniających poszczególnych uczestników systemu od dominacji. Intensywna modernizacja potencjału Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej ma być gwarantem bezpieczeństwa państwa i osiągnięcia celu, nawet w sytuacji, gdy pierwszorzędne metody nie będą skuteczne lub wystąpią zagrożenia wewnętrzne/zewnętrzne uniemożliwiające osiągnięcie postawionego celu strategicznego.

We *Wstępie* wskazuje się, że o wyborze tematu zawartego w tytule książki przekonuje potrzeba przewartościującego określenia wpływu czynników wewnętrznych i zewnętrznych na kształtowanie przemiany chińskiej polityki zagranicznej, egzemplifikującej powrót do tradycyjnej koncepcji postrzegania Chin jako centralnego podmiotu o globalnej zdolności wielowymiarowego oddziaływania.

Zauważa się, że od 1978 r. Chińska Republika Ludowa realizuje program transformacji, głównie w wymiarze gospodarczym, wraz z którym ewoluuje jej polityka zagraniczna wspierana rozwojem potęgi gospodarczej i militarnej. Pozycję i rolę Chin w środowisku międzynarodowym odzwierciedla stan zmiany stosunków z innymi podmiotami systemu międzynarodowego wyrażany rosnącą asertywnością w relacjach z głównymi mocarstwami, partycypacją w organizacjach międzynarodowych, a także rozwijaną retoryką w sferze ideowej i materialnej. Chiny już nie tylko są *fabryką świata* i mocarstwem regionalnym, lecz aspirują do roli głównego architekta światowej rzeczywistości społeczno-politycznej, coraz śmielej eksponując uniwersalne założenia swej specyficznej chińskiej ideologii.

Podkreśla się, że Chiny zajmują istotne miejsce we współczesnym środowisku międzynarodowym, ugruntowane bezprecedensowym wieletnim wzrostem gospodarczym.

W tomie pierwszym wyodrębniono dwa rozdziały zatytułowane: I Czynniki kształtujące odrębność kulturowo-cywilizacyjną Chin; II Instytucjonalizacja współczesnego życia politycznego w Chińskiej Republice Ludowej. Jest to holistyczne ukazanie odrębności państwa chińskiego. W rozdziale pierwszym wskazano takie ogniwa charakteryzujące odrębność państwa, jak: 1. Warunki geograficzno-przyrodnicze; 2. Ludność; 3. Historia; 4. Kultura; 5. Gospodarka. Jest to starannie zaprezentowane zagadnienie poznawcze. Swoistą kontynuację problemu, z punktu widzenia instytucjonalizacji współczesnego politycznego oblicza kraju, ukazano w rozdziale drugim, wyodrębniając kwestie: 1. Konstytucja; 2. Podział administracyjny państwa; 3. Parlament, prezydent, rząd; 4. Partie polityczne; 5. Media; 6. Organizacje międzynarodowe; 7. Organy bezpieczeństwa.

W tomie drugim scharakteryzowano kierunki i założenia polityki zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej. Wyodrębniono zagadnienia: 1. Chiny we współczesnej rzeczywistości międzynarodowej i koncepcje polityki międzynarodowej; 2. Relacje z USA i kwestia Tajwanu; 3. Stosunki z Rosją/ZSRR/Rosją; 4. Stosunki chińsko-japońskie; 5. ChRL a państwa Półwyspu Koreańskiego; 6. Polityka Chin wobec państw Afryki; 7. Strategia Chin wobec Ameryki Łacińskiej; 8. Chiny–Indie; 9. Relacje Chin z państwami Bliskiego Wschodu;

10. Kontakty Chin z Unią Europejską; 11. Relacje chińsko-polskie. Jest to monograficzne ukazanie miejsca Chin w rzeczywistości międzynarodowej oraz ich kierunków polityki zagranicznej. Jest to cenne opracowanie ze względu na dostarczoną warstwę deskrypcji, jak i eksploracji z pozycji teoretycznego objaśnienia stosunków międzynarodowych.

W tomie trzecim, zatytułowanym *Odrębność chińskiej myśli politycznej: przeszłość i teraźniejszość* wyodrębniono zagadnienia: 1. Podstawowe wartości kulturowo-cywilizacyjne Chin; 2. Tradycja konfucjańska; 3. Wiejski charakter chińskiego społeczeństwa; 4. Rozwiązanie problemu demograficznego; 5. Kobieta w Chinach: przeszłość i teraźniejszość; 6. XVIII Zjazd KPCh. Nowe otwarcie czy kontynuacja. Jest to prezentacja najważniejszych ogniw tzw. miękkiej przestrzeni kulturowo-cywilizacyjnej. Współczesnej jej ogniwa odnosi się do dziedzictwa przeszłości, jak też niektóre kwestie prezentuje się predyktywnie.

W obszernym *Wstępie* wskazuje się kwestie metodologiczne i metodyczne, podkreśla się aktualność prezentowanych zagadnień oraz wskazuje się stan badań, a w tym zainteresowania sinologiczne w Polsce. Podkreśla się, że celem poznawczym w monografii jest próba określenia wpływu współczesnych przemian kulturowych, cywilizacyjnych, społeczno-politycznych i gospodarczych na kierunki polityki zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej oraz pozycji i znaczenia tego państwa w środowisku międzynarodowym. W wymiarze predyktywnym podjęto próbę ukazania oddziaływania zmiennych wewnętrznych i zewnętrznych na politykę zagraniczną Chin do końca pierwszej połowy XXI w., bowiem do tego czasu zakłada się osiągnąć w nich średni poziom grupy państw rozwiniętych.

Nośne poznawczo są pytania badawcze typu: jaki wpływ na politykę zagraniczną Chin wywiera czynnik kulturowo-cywilizacyjny; jaki wpływ na tę politykę ma rzeczywistość demograficzna; jak kształtuje się tu polityka wobec głównych podmiotów państwowych i niepaństwowych stosunków międzynarodowych; w jakim stopniu ideologia wpływa na kierunki i wyznaczniki tej polityki; jaki jest potencjał chińskich sił zbrojnych i jaka jest w założeniach chińska doktryna obronna, jakie są główne projekty chińskiej polityki zagranicznej?

Wskazuje się, że monografię przygotowano z perspektywy poznania politologicznego, skupiając się na teorii ról międzynarodowych, wykrzystując w badaniach analizę systemową (s. 15). Podkreśla się, że procesy polityczne i systemy decyzyjne w Chinach są głęboko uwarunkowane kulturą polityczną pod wpływem konfucjańskiej tradycji i komunistycznej ideologii, w których rządy państwa uosabiane z liderami i przywódcami są ponad rządami prawa. Jest to konsekwencją kulturowo-cywilizacyjnej ciągłości i konfucjanizmu silnie osadzonego w społecznej rzeczywistości, który wchłaniając znaczną część oddziałujących czynników zewnętrznych ulega nieustannej metamorfozie. Konfucjanizm stanowi o legitymizacji obecnego ustroju państwa i jego ideologii.

Zauważa się, że Chiny prezentują jako mocarstwo przyszłe kierunki działania w systemie międzynarodowym: uczestnictwo w formułowaniu zasad rządzących zachowaniami społeczności międzynarodowej, realizacji własnych zobowiązań międzynarodowych oraz przestrzegania reguł rządzących ośrodkiem międzynarodowym; działania mające na celu realizację partykularnych interesów, ale głównie utrzymanie pokoju, stabilności i bogactwa (s. 33).

W prezentacji ogniw tożsamości chińskiej wskazuje się, że państwo to wykorzystowało specyfikę środowiska naturalnego do odbudowy własnych zrębów cywilizacyjnych. Już w XVI w. zauważono, że Chiny były krajem bardzo dobrze zagospodarowanym i gęsto zaludnionym. Obecnie są one trzecim pod względem powierzchni państwem świata i drugim na kontynencie azjatyckim. Chiny są krajem wielonarodowościowym. Największymi grupami etnicznymi są: Zhuan, Mandżurowie, Hui, Miao, Ujgurzy, Yi Tujia, Mongołowie, Tybetańczycy. Początki państwowości datuje się tam na 1750–1000 r. p.n.e. (s. 63). Z tego czasu pochodzą też zręby kultury. Wyjątkową osobowością był Kong Fuzi (Konfucjusz), rządzący w latach 561–479 p.n.e. Jego myśl polityczna stała się religią państwową – jako konfucjanizm. Ideą przewodnią konfucjańskiego porządku społecznego była hierarchia naturalna, władza autorytaryczna. W jej etyce obowiązuje wzajemność zobowiązań. Społeczeństwo i państwo powiązane jest wzajemnymi zobowiązaniami (s. 153). W wykładzie charakteryzuje się też obecność w kulturze chińskiej buddyzmu, isła-

mu, chrześcijaństwa. Zauważa się, że od tysiącleci społeczność chińską integrowało jej oryginalne pismo, które w formie hieroglificznej powstało na potrzeby specyficznego języka. Pismo to ewaluowało przez stulecia. Ze względu na liczbę osób posługujących się tym językiem chińskim został on uznany przez ONZ jako międzynarodowy. Najdawniejsze teksty literackie napisane w tym języku to: *Księga pieśni*, *Księga historii*, *Księga przemian oraz Wiosny i Jesieni*. Do ważnych pism należą *Księgi Mencjusza* i *Dialogi Konfucjańskie*.

Wskazując na dziedzictwo kultury materialnej wymienia się Wielki Mur, którego początki sięgają VII w. p.n.e. Miał on zabezpieczyć państwo przed najazdami koczowników. Rozbudowa muru nastąpiła w latach 453–221 p.n.e. Zbudowano go z ubijanej ziemi mieszanej z gliną. Grubość u podstawy wynosiła 5 m, u szczytu 3,5 m a długość – kilkaset kilometrów. W 1987 r. został on wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO, a 7 lipca 2007 r. ogłoszono go jednym z siedmiu nowych cudów świata, (jego długość obecnie wynosi 8851,8 km). W państwie tym zbudowano też największą w świecie budowlę wodną, tj. Wielki Kanał (1800 km długi, szeroki od 50 do 250 m). Budowlę rozpoczęto w 495 r. p.n.e., jego koryto biegnie od Hang-zhon do Pekinu. Zauważa się, że ogromne inwestycje państwowe wiązały się głównie gwarantowaniem bezpieczeństwa gospodarczego państwa (izolacji przed agresją, barbarzyńców). Ogrom, zasięg i rozmiar inwestycji nie ma równych do czasów współczesnych. Świadczą one o potęgze państwa i jego inspirującej roli na Dalekim Wschodzie, którą obecnie Chiny próbują odzyskać. Z dużą starannością poznawczą ukazuje się w wykładzie specyfikę rozwoju gospodarczego. Zauważa się, że osiągnięcie niespotykanego na skalę światową tempa wzrostu gospodarczego Chin było możliwe przez wprowadzenie wielu reform systemowych w gospodarce narodowej, do których należy zaliczyć reformę systemu finansowego państwa, politykę inwestycyjną i politykę „otwartych drzwi”, politykę handlową, reformy i kształtowanie podstaw działalności finansowej i gospodarczej, a także globalne przemiany na terenach nieurbanizowanych oraz reformy industrialne (s. 190).

Celem obecnej polityki inwestycyjnej Chin jest przyciąganie inwestycji do środkowej i zachodniej części kraju przez preferencyjne trakto-

wanie inwestorów m.in. w sferze zobowiązań podatkowych.

Z dużą starannością poznawczą ukazano w wykładzie instytucjonalizację współczesnego życia politycznego. Zgodnie z konstytucją z 1982 r. organy państwowe funkcjonują na podstawie zasad centralizmu demokratycznego; obowiązująca jest w rzeczywistości kulturowej zasada, *od każdego według jego zdolności, każdemu według jego pracy* (s. 236). Państwo zapewnia porządek publiczny i zakazuje jakiegokolwiek *zdradzieckiej* czy *konrewolucyjnej* działalności. Państwo karze za czyny kryminalne zagrażające bezpieczeństwu publicznemu i osłabiające gospodarkę, jak również inne czyny przestępcze. Państwo socjalizuje przestępców. Z dużą starannością ukazuje się w wykładzie zakres kompetencji poszczególnych instytucji politycznych.

Prezentując chińską politykę zagraniczną wskazuje się obecnie zachodzące w świecie głębokie i złożone przemiany. Obserwuje się globalne trendy zmierzające ku wielobiegunowości. Ważna rola w tym przypadku rewolucji naukowo-technicznej. Globalny kryzys finansowy ma ważny wpływ na oblicze świata. Zwracają uwagę też kwestie w wymiarze globalnym dotyczące bezpieczeństwa żywnościowego, energetycznego, cybernetycznego. Chiny zorientowane są na budowę rzeczywistości globalnego otwarcia i zrównoważonego rozwoju gospodarki. W analizie wskazuje się przemiany chińskiej koncepcji systemu międzynarodowego i wynikających z nich strategii działania dyplomacji. Charakterystyczną cechą systemu podejmowania strategicznych decyzji państwa dotyczących udziału Chin w międzynarodowym porządku jest pełna personalizacja procesu decyzyjnego, który należy do przywódców politycznych.

Wśród relacji Chin z podmiotami zewnętrznymi wyjątkową nośność mają różnorodne odniesienia ze Stanami Zjednoczonymi. W wykładzie dostarcza się o nich usystematyzowaną wiedzę deskryptywną oraz eksplanacyjną z pozycji kształtowania się środowiska międzynarodowego. Czytelnie zarysowuje się relacje chińsko-polskie. Zauważa się, że pierwsze informacje dotyczące oficjalnych relacji pomiędzy Polską i Chinami odnoszą się do czasów panowania króla Jana III Sobieskiego, który skierował list intencyjny do cesarza Kangxi, panującego w latach 1662–1722, w sprawie nawiązania stosun-

ków dyplomatycznych. Przypomina się główne ognia ujawniających się kontaktów, a w tym z XIX i początku XX w. Wskazuje się też na tworzące się tam przejawy życia polonijnego (s. 796). Czytelnie rysowuje się ognia współpracy polsko-chińskiej po 1989 r.

Charakteryzując odrębność kulturowo-cywilizacyjną Chin wskazuje się na różne pojmowanie kategorii „wartość”, „kultura” i „cywilizacja”, a w tym przede wszystkim na ich rozumienie w dziejach społeczno-politycznych Chin. Wskazuje się, że wprowadzony w Chinach dwa tysiące lat temu biurokratyczny aparat zarządzania systemem państwowym zachował do czasów współczesnych wiele dawnych cech, pozwolił on zachować społeczeństwu odrębność kulturowo-cywilizacyjną. Wykształcił się tam specyficzny pacyfistyczny system cywilny kontroli instytucji wojskowych i zarządzania ich operacjami.

Przypomina się wartości konfucjańskie oraz ich nośność we współczesnej rzeczywistości cywilizacyjnej, m.in. takie cnoty jak: 1. współczucie, 2. wstyd, 3. skromność i pokora, 4. zdolność odróżniania dobra od zła; jak też harmonijnego ładu w życiu społecznym, zawierającego się w relacjach: 1. między władcą a poddanym, 2. ojcem i synem, 3. mężem a żoną, 4. starszym a młodszym bratem, 5. przyjacielem a przyjacielem. Przypomina się, że w 1991 r. opublikowano tam rządową *Białą Księgę* o prawach człowieka, prezentującą stanowisko chińskich władz wobec stawianych przez międzynarodową opinię publiczną oskarżeń o naruszenie praw człowieka. Pomimo że Chiny uznają uniwersalizm praw człowieka, to ich interpretacja dalece odbiega od tej, jaką przedstawia Zachód (s. 861). Z dużą starannością poznawczą scharakteryzowano tradycję konfucjańską oraz wiejski charakter społeczeństwa chińskiego. Zauważa się konfucjanizm pozostaje głównym narzędziem hierarchizującym stosunki społeczne, kategoryzującym system podporządkowania, strategię rządzenia. W Chinach, jak w żadnym innym regionie świata, od tysięcy lat występuje zjawisko ogniskowania olbrzymiej liczby ludności, na terenach na których skoncentrowana jest podstawowa produkcja rolno. Zależność między wsią i miastem stanowi podstawę rozwoju cywilizacyjnego Chin. W wykładzie wskazuje się specyfikę kształtowania wiejskiego charakteru tego społeczeństwa. Podkreśla się, że na terenach wiejskich ciągle jeszcze

tradycja kształtuje sposób myślenia i działania większości mieszkańców.

Dostarcza się też usystematyzowanej wiedzy o współczesnej sytuacji kobiet w chińskim społeczeństwie, ukształtowanej w wyniku syntezy wpływów czynników kulturotwórczych, zmieniających się w ciągu 4 tys. lat przeobrażeń cywilizacyjnych w tej przestrzeni. W obrazie współczesnego życia politycznego najważniejszym ośrodkiem decyzyjnym jest partia (Komunistyczna Partia Chin).

Wykład kończy *Abstrakt*, w języku angielskim, wskazano, w którym na główne myśli poznawcze zawarte w książce. Z dużą starannością sporządzono *Bibliografię* (s. 1031–1091). Naddo z uznaniem należy odnieść się do sporządzonego *Indeksu osób*.

W refleksji uogólniającej można stwierdzić, że uporządkowana wiedza zawarta w trzech tomach wykładu o życiu kulturowo-cywilizacyjnym Chińskiej Republiki Ludowej jest: 1. monograficznym, przewartościowującym z pozycji globalizacji ujęciem przeszłości i teraźniejszości społeczno-politycznej tego państwa; 2. podkreśleniem przywiązania społeczeństwa chińskiego do tradycji a jednocześnie ujawniania otwartości jego władz politycznych na globalne wektory życia cywilizacyjnego; 3. wpisaniem wartości kulturowych Chin w przestrzeń środowiska międzynarodowego zarówno w postrzeganiu teoretycznym, jak i w praktyce kulturowej, politycznej; 4. istotne miejsce w prezentowaniu tożsamości politycznej obok instytucjonalizacji zajmują kwestie kultury i świadomości społecznej, a w tym konfucjańskiej; 5. jest przypomnieniem miejsca relacji stosunków polsko-chińskich wśród kierunków chińskiej polityki zagranicznej ze współczesnymi podmiotami środowiska międzynarodowego.

Książki zasługują na dużą uwagę znawców stosunków międzynarodowych, a w tym zwłaszcza społeczności akademickiej.

Andrzej Chodubski

Rafał Raczyński, *Polacy w Islandii. Aktywność społeczno-polityczna*, Wydawnictwo Harmonia Universalis, Gdańsk 2015, ss. 263.

We współczesnym dyskursie intelektualnym nośnym zagadnieniem są migracje ludności. Postrzega się je jako wartość cywilizacyjną ludzko-